ВІДГУК
офіційного опонента БЕХА Івана Дмитровича
на дисертаційне дослідження Клочек Лілії Валентинівни «Психологія соціальної справедливості у педагогічній взаємодії», подане на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність обраної теми. Дисертаційне дослідження Л.В. Клочек присвячене актуальній проблемі психології соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. Проблема має міждисциплінарний характер, оскільки її розв'язання передбачало вивчення широкого кола питань у різних наукових галузях: філософії (аксіології, етики), психології, соціології, та педагогіки. Соціальна справедливість у всі часи залишалися основним питанням у суспільстві.

Надзвичайно актуальним це стає у наш час, в умовах політичних криз та змін, тому наукове вивчення подібних проблем стає певним дороговказом для становлення духовного, морального світу сучасної людини. Адже, саме справедливість передає світосприйняття людини, виступає основною умовою і базовим принципом побудови суспільства, людських стосунків. Вона впливає на ціннісно-смислові уявлення та ідеї особистості; бере свій початок у спільній діяльності та взаємодії людей базується на моралі того чи іншого суспільства, ставленні до людини, визнанні її прав і потреб. Уявлення про соціальну справедливість у педагогічній взаємодії є результатом розвитку суспільства та його демократизації, осмислення людиною власного буття і свого місця в ньому, здатності порівнювати минуле і теперішнє, співвідносити потреби, інтереси і прагнення, відстоювати свої права.

Підтвердженням актуальності обраної теми дослідження є її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Структура дисертації не викликає заперечень, її зміст та логіка побудови узгоджені з визначеною метою і поставленими завданнями. У дисертації чітко й коректно представлено науковий апарат дослідження: мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Подано концептуальне

бачення теоретичних і практичних аспектів дослідження, провідною ідеєю якого, є положення про розуміння соціальної справедливості у педагогічній взаємодії як умова налагодження правдивих, рівноправних взаємин педагогів і школярів у спільній діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, оцінка змісту та завершеності дисертації.

Ознайомлення з рукописом дисертації та авторефератом дає підстави для висновку щодо високої компетентності автора наукового доробку, глибокого розуміння сутності наукової проблеми, відповідальності за результати наукового пошуку, узагальнення та теоретично обґрунтовані висновки.

Здійснений аналіз наукових джерел дозволив вибудувати авторкою основні дослідницькі стратегії: методологічну, теоретичну, діагностичну, прогностичну та методичну, що вплинуло на логіку та системність побудови дисертації, обґрунтованість висновків.

Осмислюючи феномен психології соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, авторка будує певну методологічну платформу його теоретичного і практичного вивчення, детально розглядає ціннісно-діалогічний підхід як провідний у встановленні ціннісно-смислової рівності у стосунках педагога і учня, а також виокремлює принципи об'єктивації цінності соціальної справедливості особистості вчителя, трансформації мотиву соціально справедливих дій у професійну якість особистості педагога.

Зважаючи на багатогранність і багатовекторність наукової проблеми, Л.В. Клочек виокремлює і характеризує на засадах міждисциплінарності провідні поняття дослідження: «соціальна взаємодія», «соціальна справедливість», «соціальна справедливість у педагогічній взаємодії». Основою їхнього розуміння, на думку дослідниці, є те, що соціальна справедливість є способом осмислення людиною власного життя і себе в ньому. Слід зазначити, що у роботі авторка слушно виокремлює внутрішні (спрямованість на норми справедливості, спонукання діяти неупереджено, адекватна оцінка ситуації взаємодії, моральні якості) і зовнішні (інформація, зворотний зв'язок) детермінанти; процесуальні основи справедливості

(особливості учасників взаємодії, компетентності, стиль і час розподілу, критерії, способи, прийняття рішення). Без їхнього врахування не можливо здійснювати цілеспрямований виховний вплив на особистість.

Схвальним є те, що здобувачка розглядає проблему соціальної справедливості через призму інформаційного, мотиваційного, мисленнєвого, емоційного аспектів.

Такий підхід дозволяє авторці виокремити соціальні умови , якими є полісуб'єктність зв'язків в освітньому процесі, співтворчість його учасників, демократичний стиль педагогічного діалогу вчителя, що є наслідком її копіткої роботи щодо вивчення психологічних механізмів розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії та аналізу таких складних процесів їхнього розвитку як: ціннісної рефлексії, соціальної ідентифікації, ціннісної саморегуляції тощо. Позитивної оцінки заслуговує модель розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. Визначено психологічні чинники справедливого ставлення учителя до учня, серед яких: рефлективність, відповідальність, емпатійність, толерантність, комунікабельність.

Розроблено відповідний діагностичний інструментарій, підібрано відповідні діагностичні методики, визначено рівні вихованості: високий, середній, низький. Завершеність дослідження, його практична зорієнтованість визначається побудовою моделі розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, перевіркою її ефективності у процесі експериментальної роботи. Зазначена модель є цілісним прогностичним образом реалізації практичних стратегій дослідження, що ґрунтується на закономірностях розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. Взаємозв'язок усіх складових забезпечує системність і послідовність розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.

У процесі педагогічної взаємодії важливим є рівень підготовки педагога, тому здобувачка обґрунтовує і впроваджує у практику психологічну програму підвищення потенціалу розвитку соціальної справедливості з використанням мінілекцій, елементів психологічного практикуму, психологічного тренінгу.

Результативність проведеної практичної роботи доводиться у дослідженні кількісно-якісними змінами у стані розвитку соціальної справедливості у

педагогічній взаємодії, достовірність яких, перевіряється статистичної обробкою одержаних результатів. Отже, у процесі побудови та реалізації завдань дослідження здобувачка демонструє високий рівень розвитку дослідницької компетентності, відповідальність за його результати, узагальнення і висновки. Відтак, проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження дозволяє констатувати його високий науковий рівень і стверджувати, що висунута мета дослідження досягнута, а поставлені завдання – розв'язані, що уможливило отримання сукупності теоретичних і прикладних результатів.

Наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Характеризуючи наукову новизну дослідження, зауважимо, що вона відзначається чималою кількістю позицій, відповідає логіці та змісту 6 дослідження, поставленим завданням. Дослідницею вперше здійснено теоретико-експериментальне дослідження психології соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, застосовано багатовекторність у вивченні проблеми, розроблено діагностичний інструментарій, впроваджено концептуальну модель розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, зроблено узагальнення та висновки, які саме виводять тему дисертації та її зміст на вістря психології (педагогічної та вікової психології) і роблять її актуальною і важливою для інших галузей наукового знання: соціальної педагогіки, етики, соціології.

Належною є повнота викладу здобувачкою основних положень і висновків як у самій дисертації, так і у авторефераті (його зміст повністю відображає головні ідеї проведеного дослідження).

Автором дисертаційного дослідження проведена копітка робота над філософськими, психологічними, педагогічними науковими джерелами. У їх переліку державні документи, періодичні видання, зарубіжна і вітчизняна наукова література, сучасні інформаційні ресурси у загальній кількості 585 джерел, у тому числі 42 – іноземною мовою. Основні ідеї дослідження, практичні напрацювання впроваджувались здобувачкою у закладах загальної середньої освіти різних регіонів України, зокрема Кіровоградської, Полтавської і Миколаївської областей. Особливу

практичну цінність для психологічної діяльності має інформація, яка міститься у додатках: тестові та методичні матеріали, послідовність реалізації програми з підвищення потенціалу розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, рекомендації тощо . їхнє використання у вітчизняній теорії та практиці дозволить збагатити психологічну науку, слугуватиме організаційно-змістовим підґрунтям розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. Оформлення роботи відповідає сучасним вимогам до наукових праць такого рівня. Позитивне враження справляють представлені табличні матеріали та рисунки.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Аналізуючи дисертацію як синтезований результат наукового дослідження, не можна не звернути увагу на окремі упущення, а також висловити автору деякі зауваження та побажання.

1. Характеризуючи концептуальну парадигму дослідження здобувачці, на нашу думку, не слід було б обмежуватися лише ціннісно-діалогічним підходом. Доцільно було б окреслити деякі, іноді суперечливі, позиції учених щодо природи та сутності соціальної справедливості, що збагатило би роботу. Такий підхід уможливив би більш чітку стратегію авторки у реалізації дослідження.

2. Додаткового пояснення потребують міркування дослідниці щодо ціннісно-діалогічної парадигми розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії , оскільки поняття парадигми є набагато глибшим і ємкішим , ніж представлено у дослідженні.

3. У роботі слід було би розширити аналіз сучасних дисертаційних досліджень та зарубіжний досвід з психології соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.

4. Назва параграфу 1.2 не відповідає заявленому змісту.

5. В описі результатів експериментальної роботи не вистачає аналізу труднощів, які виникли у процесі експерименту, визначення нових складних явищ і процесів, які є актуальними у вихованні смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи.

6. У кінці деяких параграфів дисертації бракує чітких узагальнень, висновки є дуже короткими і не відображають сутності проведеної роботи.

Однак висловлені зауваження мають дискусійний, уточнювальний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертації та можуть розглядатися як побажання щодо удосконалення роботи, подальшого наукового пошуку.

Загальний висновок. Проведене дослідження засвідчує належну наукову компетентність здобувачки, а також дає підстави оцінювати роботу як оригінальний і самостійно виконаний науковий доробок. У рукописі наявні усі ознаки цілісного, завершеного наукового дослідження. Відтак, за характером фактичного матеріалу, ступенем його якісного і кількісного аналізу, рівнями новизни і значущості результатів дослідження, обґрунтованості висновків дисертаційна робота на тему «Психологія соціальної справедливості у педагогічній взаємодії» є завершеним самостійним дослідженням, що має теоретичне і практичне значення й заслуговує на позитивну оцінку. Отже, дисертаційне дослідження та автореферат повністю відповідають вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор Клочек Лілія Валентинівна заслуговує присудження ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент: **І.Д.Бех**

доктор психологічних наук,
професор, дійсний член НАПН України,
директор Інституту проблем
виховання НАПН України

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
СТВЕРДЖУЮ
Зав. відділу кадрів
Інституту проблем виховання НАПН України

Беха І. Д.
(Лисенко Т. В.)